

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ինֆնուօքեան հարցը Շ.Ռ.Պէրպէրեանի «Հուսկ Բանֆ»երի եւ մի շարք այլ հրապարակումներում Ա.

«Հարցում մը արդէն ատեններէ ի վեր խուլ կը խօսի ձեր մէջ եւ վաղը պիտի խօսի աւելի տիրաբար ու սարսէ ձեր ներսը. *ի՞նչ, ըլլալ, ո՞վ ըլլալ, որուն՞ն պէս ըլլալ...*»: * (1)

Այս խօսքերը սփիւռահայ իմաստասէրը, արուեստագետն ու մանկավարժը ուղղել է Պոլիսի Պէրպէրեան վարժարանի տարեկան հունձփին՝ մեծ կեանք մտնող Հայ պատանի աշակերտներին:

«Ի՞նչ ըլլալ, ո՞վ ըլլալ, որուն՞ն պէս ըլլալ...», սրանք ինֆնուօքին փնտռող ու կերտող մարդու հիմնահարցերն են, որոնց լուծման առաջնորդում է Շ. Պէրպէրեան իմաստասէրը: Բնական է հեղինակի «Հուսկ Բանֆ»երը եւ միւս գրութիւնները որ յիշատակելու ենք այստեղ կենդանի խօսքեր են, հոնտորական, կրթական նաւոր են կամ դասախօսութիւններ, նախատեսուած աշակերտներին եւ ժողովրդի գաւազան խաւերը ընդգրկող ունկնդիրների համար, որի նպատակը նախ լուսաւորչական եւ ուսուցողական է: Ուստի գործ ունենք քերականի խօսքի հետ որտեղ կարելի չէ ծաւալուն ու համակարգուած իմաստասիրական վերլուծութիւններ գտնել, ամէն պարագայի այն արժանի է լուրջ ուշադրութեան: Եւ առաջին հերթին այն պատճառով, որ արդիական է, ունի իմաստասիրական եւ գրական-գեղարուեստական արժէք, ինչը որ Պէրպէրեանի գործերի մէջ ժամանակին նկատելի է Պէրպէրեանի գործընկեր, արեւմտահայ գրագետ ու գնահատ Յակոբ Օշականը: Վերջինս իր «Համապատկեր Արեւմտահայ գրականութեան» երրորդ հատորում խօսելով իմաստասէրի հօր՝ Ռէթէս Պէրպէրեանի, մասնաւորաբար նրա «Հուսկ Բանֆ»ի մասին, տողատակում գրում է. «Մենք ունինք Պէրպէրեանի տղուն, Շահան Պէրպէրեանի ֆանի մը հուսկ-բանֆերը: Ասոնց մէջ խորքը գեղեցիկ նմոյշ մըն է նորոգուած *հասարակ-տեղիքի*, ֆանի որ, ուզենք չուզենք, ստիպումին տակն ենք մեր խօսքը առնելու այդ շտեմարանէն: Բայց Պր. Շահան Պէրպէրեանի մօտ այդ խօսքը կ'ենթարկուի *որոշ նորոգման*, որ փաներորդ դարու իմացական մեծ *տիսիրիքներուն* յաճախանովը կազմուած մտքի մը գործողութիւնն է: Անշուշտ հոգին չի փոխուիր: Բայց այդ հոգին տեսնելու, հասկնալու, բացատրելու կերպարը կը մնայ ենթակայ մնայուն շրջափոխման մը: Իր իմացական սնունդը 1840-50ական բարեխառնութենէ մը նարած (ֆրանսացի ռոմանթիկները, Քուզէնը իր ընտրողական իմաստասիրութեամբ. - *բարին, նշմարիտը, գեղեցիկը* սին տարազներով, քիչ մը գոիցեցրիական մանկավարժութիւնն ու դպրոցներու մէջ դասախօսելի իմաստասիրութիւն) Ռէթէս Պէրպէրեան մեր հրապարակին վրայ չէ իրագործած ոչ մէկ նորոգում: Տղան նոյն նիւթերը անցուցած արդի, բոլորովին նոր մտաւորական ձգտումներուն ցանցէն: Արդիւնքը՝ վնասական է: Կը կարդանք Պր. Շահանի խօսքերը ու կը մտածենք, ինչպէս ինք մտածեր էր գտնուէ: Կը կարդանք Ռ. Պէրպէրեանի խօսքերը եւ կ'անցնինք անդին»(2):

Յայտնի է թէ սփիւռում հայ վարժարանի մէջ տարուող հայապահպանման կամ նոյնիսկ կարելի է որոշ պարագաների ասել հայացման տիտանական աշխատանքը կարող է արդիւնաւորուել միայն այն դէպքում, երբ ուսանողները գիտելիքների, հայերէն տարուող կրթութեան, հմտութիւնների հետ միաժամանակ ձեռք բերեն ազգային գիտակցութիւն:

Ազգային վարժարանը ինքնաբարձր մի վայր է, որտեղ արիւնով՝ ծագումով հայ աշակերտը հաղորդուելով ինքնահասկացողութեան տուեալներին՝ մայրենի լեզուին, պատմութեան, հարազատ մշակոյթին, կերտում է ի՛ր հայ, ազգային ինքնութիւնը: Նա զգացական ու ժառանգական հայութիւնը փոխկերպում է գիտակցական հայութեան:

Ազգային ինքնութեան ստեղծումը ու վերաստեղծումը հայ վարժարանում սկզբնաւորուող բայց չվերջացող մի ընթացք է, արարման, զարգացման յաւատե շրջան: Իր իսկ ինքնութեան արարիչ մարդը, կեանքի ընթացքին ենթակայ է բազմաթիւ փոխակերպումների, այլակերպումների, նորաստեղծումների

մինչև որ հասնի նրա ու ռգիի ներդաշնակութեան, անհատի ու ամբողջի՝ տիեզերականի համակեցութեան ու զառնայ «Յաւերթական Կենդանութիւն»: Այսինքն ինքնութիւնը անցնում է Եւ-Մենք-Յաւերթ մանապարհը:

Պերպերեանի մօտ ինքնութիւնը՝ «ինքզինք» լինելը ստեղծագործական լինելութիւն է, արարումի անընդհատ (պրոցես)՝ գործընթաց, մի տեսակ «Կեանքի Արուեստ» կամ կարելի է ասել նաեւ տեսութիւն: Պերպերեանական «Կեանքի Արուեստ»ում մարդը ինքնախնայակցմամբ՝ գիտակցելով ու մեկնաբանելով «ինքզինք», աստիճանաբար հասնում է ստեղծագործութեւծ եւս-ի: Այժմ Սոկրատեսի «ծանր գեղեցիկ» ստանում է նոր արակ, այն է՝ ճանաչի՛ր, որպէսզի ստեղծես քեզ:

Արուստի սեջ մարդու արարման ճիգով ծնում է գեղեցիկը, իսկ մարդու ինֆուսեան կերտումով յայտնում է բարին: Այդ կեանքի բնական ինֆնադրստորումն է, եղափոխութեան՝ «էվոլյուցիայի պրոգրեսի» շարժումը: «Կեանքի Արուստա»ում գեղեցիկը հանդէս է գալիս բարիի հետ միաժոյլ, իսկ բարիի մարդու համար ոչ այլ ինչ է քէ է «ինֆլիքս» լինել: Նրբ դրուած է ինֆուսեան խնդիրը, կարելի է ասել թէ սկսած է եւ նրա կերտումը:

Իմաստասերը հարցը բաժանում է երեք մասերի՝ հանգրուանների, ու իր աշակերտների եւ հիմա ընթերցողին, այսինքն կեանքի արուեստագետին պարզապես առաջարկում է կատարելու ընտրություն: Ինքնուրուիւնը այստեղ հանդէս է գալիս որպէս ընտրողական տուեալ, թէւս բնագանցօրէն նախապէս տրուած, բայց լոկ որպէս հնարաւորութիւն եւ այլն՝ «ի սկզբանէ եղող Բանին ցօլը մեր մէջ» որ հարկ է իրագործել: Նախապէս տրուածութիւնը պէտք է հասկանալ որպէս թէ ծրագրուած ու նախատեսուած, այլ հենց հնարաւորութիւն, հսկառակ պարագային կեանքի արուեստագետը՝ մարդը, ստեղծագործից կը վերածուի արհեստաւորի, անընդհատ գործ ունենալով մամուլութիւնների ու կրկնութիւնների հետ: Ես-ը ինչ որ առումով այստեղ փորձառական սկզբունք է:

Ուղեցոյց հարցումները հետեւեալներն են.

1. «Ի՞նչ ըլլալ»- այս վերաբերում է անհատի ապրելակերպին, նկարագրի յատկութիւններին: Կենսաւոր, առարկայական եւ-ի հարց է: Այստեղ ընտրութիւնը կատարւում է անլի գգացական-իմացական հարթութեան մէջ, ասեմք այսպէս՝ մարդուն դիտում ենք ներքեւից:
2. «Ո՞վ ըլլալ»- այս հարցը ուղղուած է ենթակային, եւ ինքնագիտակից հոգեւորին: Անհատի ինքնութեան հարցն է: Եւ-ը ձեռք է բերում հոգեւոր տարածք, նա գործում է ներքին փորձառութեամբ: Այժմ մարդ-սուրբկտին դիտում ենք վերեւից:
3. «Որտե՞ղ պէս ըլլալ»- հարցադրում կարելի է կառուցել եւ այսպէս, թէ ի՞նչ սեռի եւ տեսակի պատկանելիութիւն ունեմ եւ: Սա ազգային, էթնիկական ծագման՝ Մենքի հարց է որն ի վերջոյ վերածւում է տիեզերական հարցի: Մարդը ներհայեցողութեամբ, յայտնատեսութեամբ. բարձրանալով ու ծաւալուելով ազգային գիտակցութիւնից վեր, ինք իրեն տեսնում է որպէս երկնաբազմաբան: Մարդը երեւում է իր ողջ հասակով:

Ինչպես պիտի տեսնենք՝ Պերպերեանի եռասուինն իննուերկու արուեստագիտական առարկայ է, ուստի պահանջում է արուեստագիտական մասնցում։ Չենք սխալուի, եթէ ասենք թէ հայ իմաստասէրը իննուերկուը նկատում է որպէս աստուածանալու արուեստ, ուր քնականաբար մարդ անցնում է նախ մարդացման պրոցեսը։ Նա թէ՛ արարման հիւրն է եւ թէ՛ վայրը։ Ուրեմն մարդը սահմանային էակ է։ Համահունչ է Նիչիի մարդ-կամուրջ նկատողութեանը, սակայն գերմանացի իմաստասէրը կոչում էր յաղթահարելու մարդը, իսկ Պերպերեանը առաջարկում է արարել։ Հայ իմաստասէրը ինչպէս եւ մարդը, իսկ Պերպերեանը առաջարկում է արարել։ Հայ իմաստասէրը ինչպէս եւ Նիչիէն այս առումով խորհրդապաշտ է։ Շահան Պերպերիանի նկարագրած մարդը ինքնաբարբառու է, կեանքի արուեստագետ ու արուստի ինքնաստեղծ մի գործ։ Մարդը երգ է, կեանքի պարը ու «Յանբրժական Կենդանութիւն»։

Մարդը անընդհատ այլափոխությունով պետք է ինքնադարձի, նրա միակ ձգտումը կոսմոպոլիտն է՝ Յաներթը: Իսկ Յաներթին մերձենալու և միանալու կարելի է միայն նախ մտերմանալով «ինքզինքի» հետ: Տիեզերքի նամբան անցնում է մարդու միջով: Եթե անշուշտ այդպիսի նպատակ դրուած է մեր առջեւ՝ ձգտում դէպի աստուածամարդ, դէպի երկնափառափառութիւն: Ժամանակակից արեւմտեան մտածողութիւնը, Յաներթին կամ երկնափառափառութեան նկրտող մարդուն փոխարէն, դրել է պարզապէս մարդը, այնպիսին ինչպիսին որ կայ՝ չափազանց երկրային, լիովին թեքնաբանացուած «մեքենայ-մարդեր», նոյնական, միատեսակ, խախտուած, կորած աւանդութիւններով, յանախ ապագայանացուած, կապուած ժամացոյցային ներկային, օտարացած ինքն իրենից, անզգայացած ու անզգամացած: Պէտքեանական ինքնութիւնը երբեք շփոթելի չէ նոյնութեան, միատարութեան, համասեռութեան միաձեռութեան հետ: Մի խօսքով նոյնութիւնը հենց ինքնութեան չգոյութիւնն է (նիշտ կը լինի եթէ ասեմք «ոչ ինքնութիւն» է որովհետեւ ինքնութեան զրօ չի կարող լինել): «Ոչ ինքնութիւնը» Պէտքեանը գնահատում է որպէս նոյնութիւն, միադէմութիւն՝ ամէն բան և ամէն ոք հաւասարեցնող: Եւ ահա այս միաձեռուած մարդկանց արհեստական որակին ապարդիւն փորձ է կատարում երջանկացնել: Բայց համահարթեցուած մարդը կարողանում է միայն ուրախանալ եւ ընդամենը ժամանակի որոշակի պահերին սոսկ գոհունակութիւն ապրել: Սա ապերջանկութիւն է: Ըստ Պէտքեանի իրաւ երջանկունակը ինքնա-արարող արուեստագէտ մարդն է, նա որ անընդմէջ անցնում է այլակերպութիւնների տառապանքի միջով: «Ինքզինք» լինելն է իրաւ երջանկութիւնը եւ «ԲԱՐԻՔԼ»: «Ինքզինք» լինելու երջանկութեան զգացումը «ստատիկ» վիճակ չէ այլ շարժում, կատարելագործում, բարութում, եթէ ոչ պիտի լինէր չիմաստաւորուած:

Ինքնութիւնը այլափոխող, արժէք է, որտեղ կենսաւոր մարդը սկզբնական տուեալն է, իսկ երկնափառափառ մարդը՝ աստուածացուածը, կամ այսպէս ասած Յաներթին ընձիւղուածը, վախճանական: Ըստ որում վախճանը եւ կամ այստեղ կարելի է ասել նպատակը աւարտ չի ենթադրում, ինքնութիւնը անվերջ մեծի ձգտող արժէք է: Այն յաներթ է ինչպէս արուեստի ցանկացած գործը: Եւ մենք գտնում ենք անընդհատ ինքնաստեղծման մէջ, ուստի ապրում այլակերպումների մի ամբողջ ու անընդհատ շրջան: Ինքնադարձումը մարդու գոյութեան կերպն է՝ գուցէ՝ միակ կերպը: Մարդ ամէն ակնբարթ ձգտում է դառնալ այնպիսին ինչպիսին տակաւին չի եղել: Նա հոսում է:

Բոլոր մարդիկ ի բնէ կամենում են աստուածանալ, ուրեմն եւ արարել: Հետաքրքրական է, որ Պէտքեանը մարդուն դիտում է ոչ թէ ժամանակի փրիստոնէական մտածողութեանը յատուկ տեսանկիւնով, որ է փրկուող մարդ, այլ իրրեւ արարուող մարդ: սակայն խորքի մէջ արարումը ինքնին փրկութիւն է ենթադրում, անցում ժամանակաւորից դէպի յաներթութիւն:

Հիմա՝ «Ի՞նչ ըլլալ»՝ լինել կեանքի արուեստագէտ, վերջինիս հարազատ բոլոր յատկութիւններով, այսինքն ունենալ արուեստագէտի խառնուածք, լինել ստեղծագործ նկարագրով մարդ, վարել ինքնագիտակից կեանք: Ինքնութիւնը մարդու ստեղծագործ կամքի արդիւնքն է: Ուրեմն «ո՞վ ըլլալ»՝ լինել արարիչ: Սեփական «Ես»ը գիտակցում է իրեն որպէս ստեղծագործող: Դեկարտեան «*cogito ergo sum*» սկզբունքը դառնում է՝ «արարում եմ ուրեմն կամ» սկզբունքի, եւ արարումն ու միտքը համընկնում են: Պէտքեանը ստեղծագործող սուրբկտի՝ ենթակայի տակ տեսնում է ինքնագիտակից եւ ստեղծագործ «ինտուիցիայով», յայտնատեսութեամբ օժտուած մարդուն: Հետեւելով հեղինակին կարելի է եզրակացնել, թէ ինքնութիւնը աւելի է բան ինքնագիտակցութիւնը ու գիտակցութիւնը ընդհարապէս: Ինքնութիւնը ինտուիտի՝ յայտնատեսութեամբ ըմբռնուող մի տեսակ կոչումային՝ քնազանցական տուեալ է, սակայն որը պէտք է տակաւին իրագործել: Մարդը ամեն պարագայի ազատ է իրագործելու, հետեւելու իր կոչմանը, հնարաւորութիւնը իրականութիւն դարձնելու եւ կամ ոչ:

«Ի՞նչ ըլլալ, ո՞վ ըլլալ...: Հարցուցէք այդ՝ արուեստագէտին, երբ պատրաստ է ստեղծագործութեան:

- ինձ գինձս ըլլալ: Ըլլալ իմ ա՛յն Եսս ուր կը խօսի Յաւերժական Կենդանութիւնը... Այսպէս պիտի տայ իր պատասխանը»: (էջ 210)

- Մարդու վարքը պէտք է նմանուի արուեստագետի գործելակերպին, քանի որ իւրաքանչիւր անձ իր «արարքներուն արուեստագետն» է: Իր ինքնութիւնը կերտող անհատը նմանակն է գեղագիտական արժէքներ ստեղծող արուեստագետ-մարդու: Նա կեանքը ապրում է ստեղծագործարար- այս արուեստագետ մարդու վարքագիծն է, ներկայութիւնը աշխարհում: Մարդու մէջ առկայ է կամք առ ինքնաբարում, ինչպէս ցանկացած արուեստագետի մօտ կամք առ արարում: Կամքը այս պարագային բացառում է պատճառ- հետեւանկային կապը: «Ինձ գինձ»ութիւնը վեր է դետերմինիզմից: Մարդը ինքն է կամենում, թէ «ինչ ըլլալ, ով ըլլալ», այդ մեր որոշումն է, մեր ընտրութիւնը, մեր ստեղծագործ ներգործումը: Ինքնութիւնը ուղղուած է դետերմինիզմից դուրս, ինչ որ առումով դուրս ժամացոյցային ժամանակից տարածքից- կեանքի արուեստագետ մարդը ապրում է, կամ աւելի ճիշտ իր կեանքը կարգաւորում է «եքստրա-տական ժամանակով»: Սա աշխարհից փախուստ չէ, այլ աշխարհի արարում ներսից: Ռուս մտաւորական Մ. Մ. Բախտինը իր «Արուեստ եւ պատասխանատւութիւն» գործում գրում է, թէ արուեստը եւ կեանքը նոյնը չեն, քայց իմ մէջ պէտք է դառնան միեւնոյնը, ես պէտք է պատասխանատու լինեմ նրանց համար: Պէրպլերեանի կեանքի արուեստագետ մարդը հենց այսպիսի մէկն է: Նման մարդը միաժամանակ ներկայ է կեանքի մէջ որպէս կենսաբանական էակ եւ ներկայ է արուեստի մէջ որպէս հոգեւոր:

Պէրպլերեանը յորդորում է հետեւելու արուեստագետի ստեղծագործական պրոցեսին: Արուեստագետը սիրում է ստեղծագործութեան նիւթը, քանակաւորութեամբ ազդում նրա վրայ, ներշնչուած գործում է, ներքին անկեղծութեամբ, իր արուեստով խօսում է մարդկանց հետ՝ արուեստը ըմբռնողի հետ, դնում իր ինքնատիպութեան կնիքը, «իր ռեժ ստեղծագործման մէջ, ու այսպէս կը հասնի այլազանութեան եւ միութեան, մասնաւորութեան եւ տիեզերականութեան այն գերազանց կշռոյթներուն եւ ներդաշնակութիւններուն որ Գեղեցիկը կը կոչուին ու Կեանքին մարմնաւորումներն են Արուեստին պատկերներուն մէջ» (էջ 210):

Պէրպլերեանի մեկնաբանութեամբ «ինձ գինձս ըլլալ»ը կամ ինքնութեան կերտումը ստեղծագործական պրոցես է, ուր նիւթը մարդին ինքն է, ազդակը՝ սէրը: Այս կարելի է կոչել գիտակից մարդու ինքնակերտում, ինքնաբացա- յայտում, ինքնահրապոյնում, ինքնաներկայութիւն, անվերջ ինքնակայացում: Ինքնութիւն ունեցողը ինտեգրալ մարդ է հայեցող, նախադ, ստեղծող, գործող, արուեստագէտ: Պէրպլերեանը իրաւացիօրէն ասում է թէ այսպիսին «Սիրոյ մարդ է»: «Սիրոյ մարդու» արուեստը ինքնաստեղծ արուեստ է: Իմաստասէրը ամփոփում է՝ մարդը իր ստեղծագործութիւնների շարանն է: Նման եզրա- կացութեան յանգել են նաեւ Սարտարը, «Կեանքի Արուեստի» փիլիսոփայութեան ջատագով Վիլիամ Շմիդը եւ ուրիշներ: Հայ իմաստասէրը իր հայեացքը ուղղում է դէպի ապագայ- մարդը ա՛յն է ինչ կամենում է լինել, նա իր արարումների շարքն է: Շահան Պէրպլերեանի ուսուցիչ կեանքի տեսարան Անրի Բերգսոնը այս առթիւ իր խորհրդածութիւնները ձեւակերպել է հետեւեալ կերպ. «Եւ այնպէս, ինչպէս նկարչի տաղանդն է ձեւաւորում կամ ձեւափոխում, յամենայն դէպս փոփոխում իր իսկ ստեղծած գործերի ազդեցութեան ներքոյ, այնպէս էլ մեր վիճակներից իւրաքանչիւրն է մեզանից դուրս գալու պահին փոխում մեր անձը՝ լինելով այն նոր ձեւը, որ ինքններս ենք մեզ տուել: Ուրեմն, իրաւացի են նրանք, ովքեր ասում են՝ մեր արածը կախուած է նրանից, թէ ինչ ենք, քայց պէտք է նաեւ աւելացնել, որ մենք ինչ-որ չափով այն ենք, ինչ անում ենք, եւ որ մենք անընդհատ ստեղծում ենք ինքններս մեզ: Ի դէպ, մարդու կողմից իր սեփական անձի ստեղծումն այնքանով աւելի է ամբողջական, որքանով մարդ աւելի լաւ է խորհրդածում իր արածի շուրջ» (3):

Ուստի քաւական չէ կենսաւոր մարդու գոյութիւնն եւ գործունէութիւնը, պէտք է ստեղծագործել, որպէսզի դառնանք «ինձ գինձս»: Ինքնութիւնը անհատի եւ նաեւ ազգի գիտակից, ազատ ընտրութիւն է: Պէրպլերեանը այստեղ

ազատութիւնը դիտում է որպէս ստեղծագործելու, ինքնաարարելու ազատութիւն: Սա պատասխանատւութիւն ենթադրող Ազատութիւն է: Համկետեան «լինել կամ չլինել»ը, այժմ հնչում է «լինել կամ չլինել՝ ես», ունենալ ինքնութիւն, կամ ոչ: Մենք այս պարագային կանգնում ենք անխուսափելի ստեղծագործ ընտրութեան առջեւ, այն քիտում է մարդու ազատութիւնից: Մարդ ընտրողաբար զարգացնում է հնարաւորութիւնները, նա այլակերպւում է: Եթէ որոշուած է լինել, ապա «ինքզինք», արուեստագէտի այլակերպութիւններով հասնել ինքն ինքն: Ինքնութիւնը ինքնաստեղծուողն է: Պէրպէրեանի ձեռնարկած՝ արուեստագէտի այլակերպութիւնը. դա ինքնավերադարձող այլացումների շղթայ է: Նկատենք որ այլութիւնը բազմիմաստ բառ է, այստեղ գործածելու ենք իր դրական լծորդներով որպէս այլակերպութիւն, պայծառակերպութիւն, նորաստեղծում, արտայայտելով ես-ի մի նոր ուռնացած ինքնավերադարձ: Այլութիւն ինչ խօսք նաեւ տարբերութիւն է նշանակում, կամ ասենք հակադիր վիճակ ու հենց այս տարբերութիւնը մի հնարք է որով կերտւում է ինքնութիւնը: Տարբերութիւնը յառաջ է գալիս ներգործականօրէն որպէս կեանքի արուեստագէտի բարիք արարելու կամքի արդիւնք: Որպէս ինքնութեան հակաբեւեռ, ասելու ենք օտարում, հասկանալով անվերադարձ այլութիւն, անդառնալի այլո՞ւթիւն, կրաւորական վիճակ: Եւ ուրեմն հնարաւոր է՞ այլակերպութեան տարբեր ընթացք- այսպէս՝ դառնալ ուրիշ, այլոք անվերադարձ ինքնաօտարուել: Ո՛չ, այդ արդէն ո՛չ ստեղծագործական պրոցես է, գուրկ է պոզիտիւ զարգացումից, ուստի եւ վերջաւոր շարժում է ու մեր քննարկումից դուրս: Սա կեանքի արուեստագէտի ուղին չէ: Ցանկացած մտքի շարժում որ չի վերածուած «ինքզինք» ըլլալու ճիշդի, ստեղծագործական լինել չի կարող: Այդ սոսկ եղափոխութեան ռեգրեսիւ ընթացք է, չարիք եւ դատապարտուած մահուան: Պէրպէրեանը այլակերպութիւն (revelation) եզրը, ինչպէս նկատելի է, ընդհանրապէս գործածում է դրական իմաստով, ուստի կրկնուելով ասենք, որ յարմար նկատեցինք ինքնութեան չգոյութիւնը՝ «ոչ ինքնութիւնը», այստեղ պարզապէս պայմանականօրէն անվերադարձ օտարում, կամ կրաւորական այլութիւն կոչել:*

«Հիմա՝ Ի՞նչ ըլլալ, ո՞վ ըլլալ. հարցնենք թող ձեզի:

–*Ինքզինքնիս* ըլլալ. մեր այն *եւր* ըլլալ ուր կը խօսի Յաներթական Կենդանութիւնը... թող ըլլայ ձեր պատասխանը:

Ու երբ *ստըր* ունենա՞ծ ձեր արարեցներու նիւթին, *հաւատքը*, *ներշնչումն* ու *խանդավառութիւնը* եւ *ազատութիւնը* ու տեսակ մը վսեմ *խաղի անշահախնդրութիւնը* ձեր գործերուն, հօգը *կարգապահութիւն* եւ *քանականութիւն* պարտադրէ՞ծ ձեր ուժերուն, ամբողջական *անկեղծութիւնն* ու *ներքին քնակա-նութիւնը* խօսի՞ք մարդերուն, պիտի հասնի՞ք դնելու *ձեր դրոշմը*, *ձեր ինքնատիպ կնիքը*, ձեր ոճը գործին մէջ, ու այդպէս պիտի հասնի՞ք *այլազանութեան* եւ *միութեան*, *մասնաւորութեան* եւ *տիեզերականութեան* այն գերազանց կշռոյթ-ներուն եւ *ներդաշնակութիւններուն* որ **ԲԱՐԻՔ** կը կոչուին եւ Կեանքին մարմնաւորութիւններն են մարդոց Օրերուն մէջ»:(էջ210-211) «Ինքզինք» լինելը միանգամայն **«ԲԱՐԻՔ»** է եւ հոգեւոր արժէք: Պէրպէրեանի «ինքզինք ըլլալ»ու այս գեղեցիկ մեկնաբանութեան մէջ հետաքրքրական է «խաղ» բառի գործա-ծումը, որը ըստ երեւոյթին ստեղծագործական փնտռութիւնի ձեւ է իր կարեւոր մի յատկութիւնով՝ որ է անշահախնդրութիւն: Խաղալ, մեկնաբանել իրենք ու երեւոյթները նորովի, ստեղծել նոր կապեր ու յարաբերութիւններ, փոփոխել արդէն եղածը, կամ մի ուրիշ խօսքով այլափոխել իրականութիւնը եւ ինքներս մեզ: Արուեստագէտը խաղում է իր ներսում ինչպէս մի մանուկ: Նա մանուկի նման անշահախնդիր է, քանի որ արուեստագէտի որոնածը տնտեսական, նիւթական շահը չէ՝ այլ գեղեցիկը, իրեն ընկերակցող բարիով ու նշմարիտով միասին: Խաղը ոչ միայն առաջ է քերում գեղագիտական հաճոյք, վայելք, հոգեկան ուրախութիւն, այլ միեւնոյն ժամանակ սովորեցնում է կարգապահութեան ու քանականութեան՝ մի բան որ ժամանակին նկատելի էին արդէն ստոյլիկները, Արիստոտելը, Պլատոնը, վերածնունդի եւ քնականաբար մերօրեայ մի շարք մտածողներ: Խաղը դաստաւիրակելու, կրթելու միջոց է, իսկ կեանքի արուեստ-

մարդու բարձրագույն կոչումն է: Մարդկային կարողութիւններն ու ձգտումները, որ կազմում են մեր «հոգեղէն մարմինը» եւ «միւս կողմէ այդ բոլորը իր տակը առնող եւ անոնց ուժերը գործածելու կարող իմացականութիւն մը եւ այդ իմացականութեամբ զօրացած կարողութեան մը աղբիւրն է, որուն կ'ըսենք ՆՍ եւ որուն տրուած է ինձզինք իրագործել: Ամփոփելով իր միտքը, Պէրպէրեանը եզրակացնում է. - «Այսինքն մարդուն destinée-ն ինձզինք իրագործելն է եւ իրաւ իրագործել, կատարել հոգի մը ընել Աստուծոյ նման: Մարդ ինձզինքն Աստուծոյ նմանցնելու, Աստուծոյ կողմէ Աստուծոյ նման ստեղծուած ըլլալու գերազանց պատիւը, արժանաւորութիւնը ունի: Այդ պատուին արժանի ընել ինձզինքն իրեն տրուած է, որուն կ'ըսուի մարդկային արժանաւորութիւն: Արդ ամէն վայրկեանի մէջ ինձզինքն իրագործենք մեր արարքներով, մեր մտածման եւ ամէն կարգի սիրելութեան արարքներով: *Մեզմէ կը սպասուի մեր արարքներով բռն, կատարելաւ մարդը ընել ինձզինքնին, մեր բոլոր արարքներու ներդաշնակութեամբ վաւերական, իրաւ մարդը իրագործել մեր մէջ*» (5):

Ինքնութեան կերտումը ենթադրում է այլափոխութիւն, այլակերպութիւն, Պէրպէրեանը, ասում է նաեւ պայծառակերպութիւն: Իմաստասէրը նկատի ունի ստեղծագործական, ներկայ ու ներգործող ապրելակերպում, արարքների արուեստագիտական իմաստաւորում: Մարդը ստեղծագործաբար այլանում է՝ այլափոխում, ինչպէս կաւը արուեստագէտի ձեռքերում, ինչպէս մեղեդին երաժշտի արարումների մէջ, ինչպէս մարմինը պարաստեղծի յօրինուածքներում: Եւ իմաստասէրը իր թէ՛ գրաւոր, թէ՛ բանաւոր խօսքի մէջ ունկնդիրներին կոչել է կեանքը դարձնել երգ, մեղեդի. «գայն իմաստի մը մէջ հանելով ու իմաստի մը մէջ պայծառակերպելով» (6): Բայց իմաստից դուրս կրաւորական այլացումը արարում չէ, այլ սոսկ անդարձ օտարում, յետան, այս ոչ-ինքնութիւն է, կամ այլ կերպ ասած ինքնութեան չգոյութիւն է: Այդ պարագային գիտակից արուեստագէտը՝ «ինձզինքն» եղողը բացակայ է, եւ կայ միայն կրաւորական այլոքը, անդառնալի օտարացումը, այլասերումը, փլուզումը: «Ինձզինքն» լինել նշանակում է ապրած օրերի երկվայրկեանների իմաստաւորում, իսկ չմեկնաբանուած արարքը, չիմաստաւորուած կեանքը, խախտում է մեղեդու բնական կշռոյթը եւ անհատը կորցնում է «ինձզինքն» ու այդ իսկ պատճառով դժբախտանում: Ինքնութեան կերտումը՝ նորաստեղծումը դա միաժամանակ իմաստի արարում է: Անիմաստութիւնը դժբախտութիւն է:

«Ինձզինքն» չլինելը, կամ ինքնութեան փայփայումը, անվերադարձ օտարումը՝ երբ այլեւս ոչ մի նոր բան չի ստեղծում, կեանքը դառնում է «տա-ռապագին բեռ մը»: Այլակերպուած կեանքն է սոսկ արժանաւոր՝ ապրելու համար, իմաստասէրը շարունակում է. «Այդպէսով է միայն որ կեանքը կը դադրի կրուած բնութիւն մը ու յաճախ տառապագին բեռ մը ըլլալէ ու կը դառնայ իրապէս ներգործականօրէն ապրուած, իրեն արուեստի մը՝ կեանքի՝ Արուեստին. գործ ստեղծուած բան մը:» Որովհետեւ կ'ըսէր. «*Իմացեալ՝ կեանքը միայն նշմարիտ կեանք է՝ ու կը դառնայ արժանի անմահութեան*» (7):

Այս պարագային չկայ մինչեւ իսկ մահուան վախը՝ անակնկալ կորչելու սարսափը, որովհետեւ մեր «ընդհատուած լինելութիւնը» կանգնում է «յաւերժութեան դիմաց» որպէս Շուպէրի մի «Անուարտ համանուագ»: Պէրպէրեանը գտնում է՝ թէ այն մարդը որ իր կեանքը վերածում է արուեստի գործի, մահով՝ «գերագոյն կնիքով» է՛լ աւելի է վսեմացնում, ամբողջապէս իմաստաւոր ապրած օրերը:

Իմաստաւորուած է միայն «ներգործականօրէն» ներկայ կեանքը, ոչ թէ կրաւորական ձեւով առկայ կեանքը: Փաստօրէն կրաւորականօրէն առկայ, իմաստագոյրկ կեանքը ինքնին բեռ է, երբ, ասեմք ստեղծագործ կեանքը, ներգործականն ու իմաստաւորուածը, նոյնիսկ մահուան շեմին, հրճուանք է ու երջանկութիւն: Այսպէս է ան-մահացել սուրբը, հերոսը եւ հանճարը: «Իմացեալ կեանքը» պատասխանատւութեամբ, «մարդկային արժանաւորութեամբ», արժա-նապատւութեամբ ապրուած կեանք է, որտեղ Նս-ը պատասխանատու է իր արարքի համար, ինչ խօսք եւ մահուան՝ այս աշխարհից մեկնելու համար: Իմաստասէրը ասում է. «Պէտք է ընդունիլ որ արժանաւոր մահուան մը միշտ

պատրաստ գտնուիլը արժանաւոր կեանք մը ապրելու միջոցներէն մէկն է»(8): Պատասխանատւութեան գիտակցութեամբ ապրողը չի կարող հենց այնպէս հեռանալ, անիմաստ ու հասարակ: Սուրբ ուրիշներին նման չէ իր վարքով, անգամ իր մահով, նա միակն է այդպիսին: Եթէ սուրբը միակութիւն է, բացառութիւն է, ուրեմն այդ պէտք է որ փաստուի եւ մահուան մէջ: «Ինքզինք» լինելը արդէն եմքադրում է միակութիւն, բայց միայն այնքանով որքանով որ Ես-ը իրագործում է այդ միակութիւնը: Պատկութիւնը, ստեղծագործ տառապանքի չգոյութիւնը, անշարժութիւնը, վարքի անպատասխանատւութիւնը, գործելակերպի իմաստազրկութիւնը, սուրբին դարձում է ամբոյս, հանճարին՝ խեղճ:

«Իմացեալ կեանք» արժանի է անմահութեան՝ «Յանբժական կենդանութեան»: Ինքնանաւաչողութիւնը տանում է յանբժական ինքնաբարձման: Ինքնաիմացումը կամ ինքնագիտակցումն է որ կենսաւոր Ես-ից ստեղծում ու վերաստեղծում է հոգեւոր Ես-ը: Այդ Ես-ը անընդհատ է, կենսունակ, գեղեցիկ ու բարի, ինքնատիպ, միակ: Նրա գլխաւոր յատկութիւնը «տեսողութիւն» է, կամ իմաստասէրի իսկ բնորոշմամբ՝ «նեքին երաժշտական ժամանակը»-ինքնագիտակից, աւելի՛ Ես-ը յայտնատեսական վիճակների անընդհատ շարք է, որտեղ իւրաքանչիւր պահ իր մէջ կրում է անցեալը եւ թելադրում ապագան: Եւ կեանքի արուեստագէտի գործունէութեան հիմնական ոլորտը հոգեւորն է՝ հոգու նեքին տարածքը, որ Պերպերեանը կոչում է տիեզերքի «հիմքերորդ մէկ փլան»:

«Իմացեալ կեանք»ով կեանքի արուեստագէտը հասել է «այլազանութեան եւ միութեան, մասնաւորութեան ու տիեզերականութեան», այժմ կարող է ասել, թէ «ինքզինք» եմ, իմ «արարքներուն արուեստագէտը»: Շ. Պերպերեանը նկատում է.

«Ու որովհետեւ Արուեստագէտը ամենախոնարհ կաւէ սափորին մէջ կը հասնի Ոճին որ այդ ամանն է, դուք ձեր ամէնօրեայ ամենախոնարհ գործերուն մէջ կրնաք հասնիլ այդ *արարքներու ոճին* որ անոնց գեղեցկութիւնը կը շինէ»:

Ահա ինչ որ պիտի ընէք:

Ահա ինչպէս դուք պիտի ըլլաք ձեր գործերուն ու կեանքին արուեստագէտները. այսինքն՝ օրերու դէպքերուն ու պատահարներուն ստեղծողները»:(էջ211) «Մարդն է իր ապագայի ճարտարապետը, «արարքներուն արուեստագէտը», որ պիտի ունենայ իւրօրինակ ապրելաճ: Ունենալ ապրելաճն նշանակում է ապրել գեղեցիկ: Այս բարիք է մարդու եւ ընկերութեան համար: Ապրելու ոճ պէտք է ունենան, թէ անհատները եւ թէ հաւաքականութիւններն ու ազգերը»:

«Ոճ»ը իմաստասէրի բնորոշմամբ այն ազդակն է, «որ միւս բոլոր ազդակները իրենց վերջին իրագործման կը բերէ» (9): Սա փիլիսոփայ արուեստագէտի ոճն է:

Անհատը դնում է իր «դրոշմը», «ինքնատիպ կնիքը» բոլոր պատահարներու վրայ, նոյնիսկ նրանց՝ որոնք կարծես «մեր ձեռքը չեղող եղելութիւններ» են, արտաքին երեւոյթներով, ուժերով պայմանաւորուած, «յաճախ Բախտէն կախում ունին»: Զակատագիրը թուում է ընդհատում է կեանքի «մեղեդին», նրա միութիւնը, շարայարութիւնը, սակայն Պերպերեանը «Բախտին» մարտահրաւեր է նետում. «Բայց ճիշդ հող է խնդիրը. կեանքին, գիտակից կեանքին մէջ կարեւորը այն չէ թէ զայն կազմող եղելութիւնները ի՞նչ են իբր առարկայական իրողութիւն, այլ թէ ի՞նչ է այն իմաստը զոր մենք կու տանք անոնց: Էականը, այն կերպն է որով կ'ընդունինք ու կը գործածենք մեր կեանքի պատահարները: Ու նշանակութեան այդ տուչութիւնը եւ պարագաներու այդ օգտագործումը մեզմէ՛ է որ կախում ունին»:(10)

Իր կեանքի արուեստագէտը եղող մարդը, միեւնոյն ժամանակ կեանքը իմաստաւորողն է, դրա մեկնաբանը, թարգմանը օրյկտիւ «եղելութիւնների» մէջ սուրյկտիւ կապեր տեսնողն ու միեւնոյն ժամանակ կապեր ստեղծողը, փորձարկողը: Այսպէս փոխէք «Բախտի» հասցրած հարուածին տրուած մեկնաբանութիւնը, եւ դուք կը փոխէք նրա ընթացքը: Զակատագիր այն է ինչից մեկնաբանութիւնը, եւ դուք կը ընտրութիւնն է: Իմաստասէրը բերում է մարդ չի ուզում խուսափել, դա մեր ընտրութիւնն է: Իմաստասէրը բերում է Սոկրատեսի եւ Բրիստոսի մահուան օրինակները՝ «մահ իմացեալ անմահութիւն

է»։ Մեկնաբանուած, իմաստաւորուած կեանքէ հեռացումը իրաւ անմահութիւն է. հոգու, գաղափարի մշտատեւ ներկայութիւն։ Մնում է որ Պերպէրեանը պատասխանի իր կողմից առաջ քաշած երրորդ հարցին. «որու՞ն պէս ըլլալ», որ մենք կոչեցինք Ազգային ծագման հարց։

Իմաստասէրը զարգացնելով կեանքի ստեղծագործ, պայծառակերպութեան իր միտքը, գրում է. «Այդպիսի Արուեստի մը իրագործման մէջ ձեր հոգին պիտի անի. ու պիտի լեցուի անպատում, մեծ կեանքով ու դուք պիտի ըլլաք այն ակերէն որոնցմէ Անոր Ալիքը կը յորդի մարդերուն վրայ, հաղորդուելու համար աշխարհին։ Ու գերագոյն ու սուրբ ու անմահի չընուանք պիտի լեցնէ ձեզ, խոնարհ ձեռքերով գործողներդ, ինչպէս կը լեցնէ Պէթովէնի մը ոգին երբ անոր տառապանքի ուրուականը համանուագ կը դառնայ իր մէջ»։(էջ211)

Կեանքի արուեստագէտի հոգին պայծառակերպութիւնների մէջ անում է, հասնում մի որոշ աստիճան մեծութեան ու դուրս յորդում։ Նա մի օր արթնանալով հասկանում է որ իր Ես-ը դարձել է Մենք, այլափոխուած է ազգի, այն եւս հոգի է. «Ազգ մը հոգի մըն է»(11)։ այս հոգին կարելի է կոչել արարողների, նորաստեղծողների եւ նորաստեղծողների համակեցութիւն։

Ուշադրութեան արժանի է «կեանքի արուեստագէտի» հոգեւոր անը, որ անցնելով ինքնահասկացողութեան, ինքնաարարման տառապանքների միջով, նկատում է բարիք իրագործել իր եսականութիւնից աւելի վեր ազգային ու համամարդկային մակարդակի վրայ։ Եւ ի վերջոյ «իրենուանքը պիտի լեցնէ» մարդուն, որովհետեւ «նորաստեղծուած է», «վերստին ծնած»։ Նա երջանիկ է։

Յօդուածի սկզբում իմաստասէրի հարցադրած ինքնութեան երեք մակարդակները փոխկապակցուած են։ Պայմանականօրէն ասած, վարի մակարդակը իմաստաւորում է իրենից վեր եղածով, որի գագաթը «յաւերժաստեղծ Յաւերժն» է։

Այսպիսով, մարդու վերելքի երրորդ մակարդակում Պերպէրեանը խնդիր է դնում. «որու՞ն պէս ըլլալ»՝ եւ պատասխանում՝ հայի նման, «հերոսատիպ եւ հպարտ» ցեղի։ Իսկ ինչպիսի՞ն է այդ ազգը, այդ մեծ հոգին, որ մասնաւորները համախմբելով դառնում է տիեզերական։

Իմաստասէրը ասում է, թէ Հայ հոգին...այն հոգին է, որ երգած է գողթան երգերը, ծնած Նարեկը, կերտած ճարտարապետական կոթողները, սրբացրած հայ կիճն ու ընտանիքը, աշխատասիրութեան ոգի պարգեւած բանորին ու աշխատաւոր երկրագործին.

«Հայ հոգին... ա՛յն հոգին որ ա՛յնքան խորութեամբ փրփտողնէացաւ եւ որ ա՛յնքան խորխորութեամբ գիտցաւ դիւցազուններ ծառացնել անիրաւութեան դաւերուն դիմաց։

«Հայ հոգին... վերջապէս ա՛յն հոգին որ կը հնչէ Մասիսին ստորոտը, Անիի անբակներուն մէջ, որոնց վրայ Ալիշանի լուսիներ կը հսկէ միայն։

«Հայ հոգին... որ սակայն զօրութեամբ եւ խորութեամբ կը հաւատանք, ու հաւատացէք դուք ալ, պիտի վերածնի»(էջ206)։

Ինչն է որ մեզ կը զարմացնէ, դա իմաստասէրի ծայրայեղ, «կոյր» լատենտութիւնն է, Պերպէրեանի գրութիւններում գրեթէ չէք հանդիպի մութ ու խաւար էջի, ոչ մի յիշատակութիւն հայ հոգու անիրաւուած լինելու մասին, եթէ միայն «Անիի անբակները» կը յուշեն աղետը եւ Մեծ Սպանդը։

Պերպէրեանը ինքը Եղեռնի խեղճ է մնացորդաց՝ սակայն «Ազգային Աղետ»ին անդրադառնում է գրեթէ միշտ տողատակերում։ Այդ թուացեալ «մոռացում» է, յիշողութեան վերականգնում՝ վիշտը յաղթահարելու համար։ Պերպէրեանը թելադրում է մեզ ոչ թէ պարզապէս վիշտը կրել, քանի որ տալ ու դարձնել բառիս բուն իմաստով «կիրք» այլ բարձրացնել այն ինչպէս մի ծանրաձող։ Նրա գրութիւնների մէջ վշտի, «Ազգային Աղետի» կարծեցեալ «մոռացութիւնը» յիշատակների չգոյութիւն չէ եւ ոչ ժխտում, սրբում, ուրացում, բայց միայն զսպուածութիւն, անլի ստոյգ լուսութիւն։ Յիշատակի լուսութիւնը յիշելու կերպերից մէկն է։ Այն խօսուն լուսութիւն է, իմաստուն ու յաղթանակած։ Յիշատակը ջնջուած չէ, այլ վերապրուած ու «կեանքով նոր նշանակութիւն ստացած»։ Մարդը եւ կամ ազգը յաղթելով ցաւին գտել է իր հոգեկան

միտիքարուքիւնը: Փոքր ինչ երկարաբանելով կ'ուզեմք նշել որ հեղինակը տարբերում է երկու կարգի միտիքարուքիւն՝ «Մարմնաւոր» եւ «Հոգեւոր»: Բնականաբար խօսքը այստեղ ոչ թէ «Ազգային Աղետ»ին է վերաբերում այլ անելի լայն նշանակութիւն ստանալով՝ նախ եւ առաջ հարազատի, սիրելի անձի կորուստին, մի քան որից չի խուսափում ոչ մէկ մահկանացու: Կարեւորելով հանդերձ հոգեկան միտիքարուքիւնը, իմաստասէրը չի անտեսում եւ առաջինը, նշելով. «Նթէ չլլար ան՝ ի՞նչպէս պիտի կարենայինք տանի մեր գոյութեան այնքան ճնշող ծանրութիւնը: Մեր գոյութեան՝ որուն կարծէք չբաւեր Ներկային Բեռը եւ այդպէս բարդուած ու բազմապատկուած պիտի ըլլար չմոռցուած Անցեալի մը ցաւերուն կոտորանքին, խղճահարութիւններուն խայթին, կորուստներուն կսկիծին ամբողջ անտանելի ծանրութեամբը: Կ'երեւակայէ՞ք մեր անցեալ վիշտերը բովանդակ, մեր անցեալ տագնապները միահաղոյն, մեր բոլոր մեռելները միասին ամէն վայրկեան մեզի հետ. որ յարածամ մեր աչքերուն մէջ կը նային անթիւ...»:

«Առանց մոռացութեան տուած անզգայութեան՝ կեանքի ամէնօրեայ հացի համին մէջ պիտի գար խառնուիլ ամէն ատեն մեր անցեալի անձկութիւններուն, մեզ թողած սիրելիներու մեզմէ բաժանման կսկիծին ամբողջ լեղին ու այդ լեղին թոյն պիտի ըլլար մեր ամէնօրը ամէն ժամ մեռցնող:– Բայց ի՞նչ մեծ բարեբախտութիւն որ կը մոռնանք...: Ու այդ մոռցուածին ամբողջ կշիռովը կը թեթեւայ մեր գոյութեան ծանրութիւնը, որով անոր դժուարութիւնները եւ տաճառապանքները միմակնին՝ կ'ըլլան կրելի. ու եթէ ան ունի նաեւ հաճոյքներ եւ ուրախութիւններ՝ գէթ անոնք աստիճան մը կրնան ըլլալ անխառն, անցեալէն մնացած լեղիէն ազատ ըլլալով այլեւս»(12): Նման մի միտք տարբեր առիթով արտայայտում է եւ լեւ իմաստասէր տրամաբան Ե. Լուկասեւիչը. «Մեզանից իւրաքանչիւրի կեանքում պատահում են տառապանքի ծանր րոպէներ եւ անելի ծանր րոպէներ մեղաւորութեան զգացման: Ոչինչ չի խանգարում մեզ հաւատալու, որ երբ նակատագրական այդ րոպէների բոլոր հետեւանքները սպառում են, նոյնիսկ եթէ այդ պատահի մեր մահից յետոյ, ապա եւ նրանք՝ պատահարները դուրս կը հանուեն մատերեպալական աշխարհից ու կ'անցնեն հնարաւորի մարզը: Ժամանակը սփոփում է տխրութիւնը եւ մեզ ներում բերում» (նուսերէնից քարգմանութիւնը մերն է. Զ.Ք.Ս.) (13): Թէպէտ այստեղ ցաւը ոչ թէ սիրելի անձի կորուստից է գալիս, այլ անցեալի մեղաւորութեան զգացումից, ապաւենը երկու դէպքում նոյնն է՝ մոռացում:

«Ամէն պարագայի «Մարմնաւոր»ը անգործ, ժամանակաւոր միտիքարուքիւն է, սոսկ «մարմնի արդիւնք»: Կայ անելի բարձր եւ մնայուն միտիքարուքիւն. «Հոգեւոր միտիքարութեան մէջ վիշտերը չեն մոռցուիր, ոչ ալ մեզմէ անդարձ բաժնուած սիրելիները. ընդհակառակը, հոգին այդ միտիքարութեան մէջ համակ ներկայութիւն է ոչ միայն իր ներկային այլ եւ Անցեալին. համակ արթնութիւն՝ ոչ միայն *այսօր*ին, *«հիմակ»*ին այլ եւ *երէկ*ին եւ է՛ն հեռաւոր անցեալին ու նաեւ դեռ *վաղուան* եւ է՛ն հեռաւոր *գալիքին* հանդէպ. բայց Հոգեւոր միտիքարութիւնը կը կայանայ անոր մէջ որ իրմով մեր հոգին կարող կը դառնայ վերցնելու, ինչպէս կ'ըսեն, «վիշտերու բեռը», նոր կեանքով մը վերապրեցնելու իրեն հետ՝ մեռած սիրելիները ու այդպէսով *յաղթելու ցաւին*, միտիքարուելու: Ցաւը հոս չի ջնջուիր մոռացմամբ. սիրելիները հոս չեն ծածկուիր «ուղեղին հողին» տակ, այլ անելի քան երբեք ներկայ ըլլալով հանդերձ չեն ընկներ սակայն զմեզ իրենց ծանրութեան տակ, որովհետեւ միտիքարութիւնը որ զօրացուցած է հոգին, որ այդ զօրացման տակ կը իսկ կը կայանայ արդէն՝ անելի՝ հզօր դարձուցած է զինք քան այդ ցաւը: Ու մէջ իսկ կը կայանայ արդէն՝ անելի՝ հզօր դարձուցած է զինք քան այդ ցաւը: Ու վիշտը որ առաջ գրեթէ «կիրք» էր միայն, քառին հին իմաստով, այսինքն գրեթէ վիշտը որ առաջ գրեթէ «կիրք» էր միայն, քառին հին իմաստով, այսինքն գրեթէ լոկ կրում, որուն տակ էր անգոր հոգին, իր այդ տկարութեան մէջ ուրիշ քան չկարենալով ընել անկէ ազատելու համար քայց միայն զայն մոռնալ, զայն իր նուսերէն թօթուելով, այդ վիշտը հիմա կ'առնուի հոգւոյն մէջ, անոր կեանքով նո՛ր ուսերէն թօթուելով, այդ վիշտը հիմա կ'առնուի հոգւոյն մէջ, անոր կեանքով նո՛ր Սիրելին՝ որուն կորուստին ցաւը անտանելի տառապանքով կը չարչարէր զմեզ, չի մոռցուիր այս միտիքարութեան մէջ, այլ կեանքէն անդին ու վեր ներկայութեամբ մը զմեզ իրմով ու իրեն հետ բարձրանալու կը խրախուսէ»(14):

Այսպիսով կեանքի արուեստագետը վշտալի յիշատակների կրաւորութիւնից, որ ոչ ազդում է, ոչ հակազդում, այլ միայն ինքնաշարժում, ազատագրութեամբ համար դրանք վերածում է «համակ ներգործութեան»: Նա յանկարծ ապրում է ստեղծելու մի գորաւոր փափաք ու ներշնչում: Իմաստասէրը յիշեցնում է, թէ «Հոգեւոր միութեամբ» չի հասկացուի առանց «ներշնչման շնորհի», կարելի է ասել այն յատուկ է միայն ստեղծագործ յայտնատեսութեամբ կեանքը իմաստաւորող մարդուն: Այժմ արուեստագետ-մարդու հոգին՝ «մեր իսկական Անճը որ ինքն իր վրայ փաթեւած կը պահէ ամբողջ մեր անցեալը» յաղթականօրէն բարձրացնելով վշտի բեռը, կարող է փայլել դէպի ապագան: Ինքնաստեղծուող՝ արարելու ներշնչում ապրող մարդը հզօր է ու տոկուն, նրա վիշտը լուռ է՝ աղաղակելու կարիքը չունի, որովհետեւ կրաւորական կիրք յիշատակին փոխարինելու է եկել «յարձակողական»-ստեղծագործականը. «Կ'ընդունիմ, ու հիմա կը տեսնեմ որ Հոգեւոր միութեամբ մէկ արդիւնք է հոգւոյն իրապէս գործելուն ընդհանուր առմամբ, եւ Ստեղծագործելուն մասնաւորաբար. կա՛յ այն ատեն միայն երբ հոգին՝ ձգելով, այսինքն ըսեմք, իր լոկ «պաշտպանողական» դիրքը գոյութեան ծանրութեան, հարուածներուն, վտանգներուն՝ որով եւ վիշտերուն եւ անձկութիւններուն դիմաց, կ'անցնի, այսպէս ըսելու համար, «յարձակողականի»: Արդ հոգւոյն «յարձակողականը» Ստեղծագործութիւնն է մանաւանդ. ըլլա՛յ ան ձշմարտական ու Գեղեցկական Արժէքները իրացնող գործերուն Ստեղծագործութիւնը, ըլլայ ան Բարոյական Արժէքը իրացնող *ակտերուն*, ու գերազանցապէս Հերոսական ու Սրբական Ակտերուն Ստեղծումը»(15):

Լաւատես իմաստասէրը գտնում է որ «Ազգային Աղէտը» կարելի է յաղթահարել վերստին արարելով: Նոյնը առիթ հանդիսացաւ որ Հայ հոգին վերադառնայ ինքն իրեն: Թերեւս գայթակղիչ կը հնչէ՝ այնուամենայնիւ՝ ջարդը մարմնի անզգայացած մէկ մասի անդամահատութիւնն է, բայց պէ՛տք է ապրի միւս կէտը, պէ՛տք է արթնանայ նիրհած գիտակցութիւնը: Թուրքին սոսկ դանակն էր որ հասաւ ոսկորին: Աղէտը ազգին ստիպեց վերագտնելու ինքնագիտակցութիւնը, մենք այսօր վերադառնում ենք սկզբնականին, անաղարտին: Ինքնավերադարձը ցաւոտ է, տառապալի, որովհետեւ ծնունդ է՝ նորաստեղծում: Իսկ սպանդը նախքան թուրքի եթաղանով լինելը կամ գործադրուելը արդէն եղած էր մեր մէջ որպէս ինքնութեան կորուստ, ինքնաստարում: Հայը ինքնաստարուել էր եւ այլեւս ինքը չէր իր կեանքի արուեստագետը: Անշուշտ չի կարելի անտեսել ջարդին նախորդող տարիների արեւմտահայ գրականութեան ծաղկումը, բայց միթէ՞ այդ նման չէր ձման, երկրաշարժից առաջ օդի տախտակն էր ծառերի յանկարծահաս բողբոջելուն:

Պերպերեանը մտապահեստից ներկայ բերելու արժանի համարում է միայն այն ինչ այսօր հայ ազգի համար ուղղենիշային արժէք ունի, որ կարող է դառնալ եւ արդէն դարձել է յարատեւութեան, առաջընթացի, հոգեւոր միութեամբ խորհրդանշիչ ու ներշնչման անսպառ աղբիւր, ինչպէս օրինակ՝ ֆրիստոնէական վերածնող հաւատքը, հայ գիրը, մշակութիւնը՝ երգը, երաժշտութիւնը, գրականութիւնը, որոնցից առանձնացնում է Նարեկացու բանաստեղծութիւնը, ապա նշում է «հայկական նարտապետութեան տանարներն ու անոնցմով արուեստի սրբութեամբ սրբուած հայ հոգը», հայ ընտանիքն ու ասանդութիւնները: Արժէքաւորը՝ ուղենիշային, յաղթական, պրոգրեսիւ, ներգործող յիշողութիւնն է, որ օգնում է եւ մղում ապրելու ու վերըստին արարելու: Արարումը մէկ օրուայ խնդիր չէ նոյնիսկ Աստուածաշնչեան ըմբռնումով: Հայ ժողովուրդը արժէքների ընտրութեամբ սկսել է իր այլափոխութիւնների ընթացքը՝ ինքնութեան վերակերտումը: Այս ազգի ժառանգականութեան օրէնքն է: Որտեղ երբէք անցեալի ուրացում չկայ, այլ յիշողութեան նկատմամբ «բնական ընտրութեան գործադրում», եւ այս եղափոխութեան՝ ուրիշ կերպ ասած եղաշրջման պահանջն է:

(Շարունակելի) ԶԱՔԱՐԻԱ ՔՀՆՅ. ՍԱՐԻԲԵԿԵԱՆ

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

*Այսուհետև իմաստասերի տպագրուած «Հուսկ Բանք»երից մեջքերում կատարելիս նշելու ենք միայն դրանց էջը հեղինակի «Իմաստասիրական ժողովածու» գրքից: Մեջքերումները կատարելու ենք ծաւալուն, (վստահելով ընթերցողի համբերութեան), դա հնարաւորութիւն կ'ընձեռնի այստեղ աւելի լաւ հասկանալու հեղինակին:

Ա)«Հուսկ Բանք», էջ 193-196:

Բ)«Հուսկ Բանք-Ընկերականութիւնն ու հայ հոգին», էջ196-202

Գ«Հուսկ Բանք-Կեանքի ոնին համար», էջ202-208:

** «Ինքզինք»ութիւնը բացատրող Պէրպէրեանական բոլոր համեմատութիւնները, եզրերը կամ մեր մեկնաբանութիւնները կը մնան ոչ ամբողջական, սոսկ որպէս ուղի, ճանապարհ դէպի ինքնութիւն: Ինքնութիւնը բառային տարազներով մկարագրելը անիմաստ է, որովհետև «Ինքզինք» կարելի է միայն լինել:

(1)Շահան Ռ. Պէրպէրեան, Իմաստասիրական ժողովածու, կազմեց Շահան Վրդ.

Սարգիսեան, Անթիլիաս 1992, 349 էջ, էջ208:

(2)Յակոբ Օշական, Համապատկեր Արեւմտահայ գրականութեան, երրորդ հատոր, Կրտսեր Ռոմանթիքներ, Նրուսադէմ, 1954, էջ 163:

(3)Անրի Բերգսոն, Ստեղծարար Էվոյուցիա, Նրեւան, 2003, 431էջ, էջ 65-66:

(4) Տե՛ս Շահան Ռ.Պէրպէրեան (1891-1956), Արժէքաբանութիւն կամ արժէքներու իմաստասիրութիւն, կազմեց Արտաւազդ Արք. Թրթոնեան, Անթիլիաս, 1976, էջ 127-128

(5) Նոյն էջ 128-129

(6) Շահան Ռ. Պէրպէրեան, Իմաստասիրական ժողովածու, կազմեց Շահան Վրդ. Սարգիսեան, Անթիլիաս 1992, 349 էջ, էջ57:

(7)նոյն էջ57:

(8)Նոյն էջ 56:

(9) Տե՛ս Շահան Ռ.Պէրպէրեան (1891-1956), Արժէքաբանութիւն կամ արժէքներու իմաստասիրութիւն, կազմեց Արտաւազդ Արք. Թրթոնեան Անթիլիաս, 1976, էջ52:

(10) Շահան Ռ. Պէրպէրեան, Իմաստասիրական ժողովածու, կազմեց Շահան Վրդ. Սարգիսեան, Անթիլիաս, 1992, 349 էջ, էջ56 :

(11)նոյն էջ223:

(12) նոյն էջ78-79 :

(13)Ն. Լուկասելիչ, Դեռերմիկիզմի մասին, Տրամաբանական ուսումնասիրութիւններ, Թողարկում թիւ 2, Մոսկուայ, 1993, էջ205

(14) Շահան Ռ. Պէրպէրեան, Իմաստասիրական ժողովածու, կազմեց Շահան Վրդ. Սարգիսեան, Անթիլիաս 1992, 349 էջ, էջ81-82 :

(15) նոյն 83 էջ: